

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԲԱՌԵՐ ԵՒ ԲԱՌԵՐԻ ՆՈՐ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԺԳ. ԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

Մուտք

Հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններն իրենց ընձեռած հարուստ եւ բազմաբովանդակ նիւթերով եղել եւ շարունակում են մնալ գիտական ամենատարբեր հարցեր ուսումնասիրող մասնագէտների ուշադրութեան ներքոյ: Այդ առումով բացառութիւն չեն նաեւ հայոց լեզուի պատմութեամբ, մասնաւորապէս՝ պատմական բառագիտութեամբ հետաքրքրուողները, որոնք գրաւոր այս յուշարձանները դիտարկել եւ դիտարկում են հայերէնի պատմական բառապաշարի հարստացման կարեւոր սկզբնաղբիւրներից: Պատահական չէ, որ յիշատակարաններն առանց բացառութեան նշուած են հայոց լեզուի գրաբարեան, միջին-հայերէնեան, վաղ-աշխարհաբարեան շրջափուլերը ներկայացնող բառարանների սկզբնաղբիւրների ցանկում: Արդէն առիթ ունեցել ենք նշելու թուային որոշ տուեալներ լեզուական նշեալ ժամանակաշրջաններն արտացոլող բառարաններում արձանագրուած յիշատակարանային բառերի եւ բառակապակցութիւնների, որը մէկ անգամ եւս ընդգծում է գրաւոր այս աղբիւրներով աւանդուած բառամթերքի կարեւորութիւնը¹: Սակայն հարկ է նկատել, որ բառարաններում տեղ գտած հարիւրաւոր վկայութիւններով հանդերձ՝ յիշատակարանների շարունակական ուսումնասիրութիւնն ու դրանցում բառային պրպտումները շարունակում են երեւան հանել նորանոր բառեր, բառատարբերակներ կամ բառերի նոր վկայութիւններ, որոնք վերջին շրջանում հիմնականում տեղ են գտնում զանազան յօդուածներում²:

Թ - ԺԵ. դդ. հայերէն ձեռագիր յիշատակարաններում բառային պրպտումները եւ մեր հաւաքած առատ նիւթերը փաստում են առանձին քննութեան անհրաժեշտութիւնը, որին եւ լծուել ենք՝ առաջիկայում մասնագէտներին եւ հայերէնի պատմական բառագիտութեամբ հետաքրքրուողներին ամբողջական ուսումնասիրութիւն ներկայացնելու ակնկալիքով³:

Սոյն յօդուածով մէկ անգամ եւս նպատակ ունենք մասնագէտների ուշադրութիւնը հրաւիրել գրաւոր այս յուշարձանների բառագանձին, ինչպէս նաեւ այդ բառերի հետ աշխատելու մեր ընտրած մեթոտաբանութեանը, որը ներկայացրել ենք նաեւ առանձին յօդուածներով⁴:

¹ Յարութիւնեան Խ., Հայ բառարանագրութիւնը՝ ԺԸ. դարի երկրորդ կեսից սկսեալ, եւ հայերէն ձեռագրերի յիշատակարանները. նորայայտ բառեր Ժ - ԺԲ. դարերի յիշատակարաններից, «ՎԷՄ համահայկական հանդէս», 2017 (4), էջ 161, ծնթ. 12:

² Յիշատակարանների, այդ թում՝ դրանց լեզուական պատկերի ամբողջական մատենագիտութեանը (առ 20.05.2020) կարելի է ծանօթանալ այստեղ՝ Յարութիւնեան Խ. Ա., Հայերէն ձեռագրերի յիշատակարանները, Երեւան, «Մատենադարան», 2019, էջ 332-350:

³ Ուսումնասիրութիւնը ներառում է Թ - ԺԵ. դդ. տպագիր եւ անտիպ յիշատակարաններից, այդ թում՝ վերջերս լոյս տեսած ԺԴ. դարի յիշատակարանների երկու նոր հատորներից բաղուած նիւթերը, որոնց մշակումներն արդէն աւարտին են մօտենում:

⁴ Յարութիւնեան Խ., Հայ բառարանագրութիւնը՝ ԺԸ. դարի երկրորդ կեսից սկսեալ, եւ հայերէն ձեռագրերի յիշատակարանները, էջ 157-174, Յարութիւնեան Խ., Նորայայտ բառեր եւ բառերի նոր վկայութիւններ ԺԴ. դարի հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններում, «Լեւոն հալիկեան. հարիւրամեակ», նիւթեր ակադեմիկոս

Ա. ԺԳ. դարի յիշատակարանները եւ դրանց բառային պատկերը.

ԺԳ. դարի հայերէն ձեռագրերի յիշատակարանների տպագիր հատորը (այսուհետ Յիշ. ԺԳ) պարունակում է 832 մեծ եւ փոքր յիշատակարանային միաւոր: Ժամանակին հասանելի տպագիր եւ անտիպ ձեռագրացուցակների հիման վրայ այն կազմել է հայերէն ձեռագիր գրքի քաջագիտակ Արտաշէս Մաթեոսեանը⁵: Յիշատակարանների այս ժողովածուն աւելի քան երկու անգամ գերազանցում է յետագայում լոյս տեսած, սակայն ժամանակով սոյն հատորին նախորդող Ե-ԺԲ. դդ. յիշատակարանների հատորեակը, որը պարունակում է 357 միաւոր յիշատակարան⁶: Այս տարբերութիւնը բացատրում է մի կողմից վաղ շրջանից մեզ յայտնի ձեռագրերի սակաւութեամբ, միւս կողմից՝ ԺԳ. դարում ձեռագրաստեղծման աւանդոյթների զարթոնքով եւ նորանոր գրչօջախների հիմնումով, որոնց խթանումը պայմանաւորուած էր առաջին հերթին նոր պետական միաւորի՝ Կիլիկեան թագաւորութեան հիմնումով: Պատահական չէ, որ ԺԳ. դարից մեզ յայտնի ձեռագրերի մէջ զգալի թիւ են կազմում հէնց կիլիկեան միջավայրում ստեղծուած մատեանները: Միեւնոյն ժամանակ բուն Հայաստանի տարբեր հատուածներում եւս նկատուում է ձեռագրակերտման աշխատանքների ակտիւութիւն: Յատկանշելի է, որ մատեանների ընդօրինակութիւնը, դրանց առքուվաճառքը եւ ձեռագիր գրքին առնչուող մի շարք այլ դրսեւորումներ, որոնք նախորդ հարիւրամեակներին գերազանցապէս վերապահուած են եղել կրօնական միջավայրին, ԺԳ. դարից աստիճանաբար տարածում են գտնում նաեւ աշխարհիկ միջավայրում, գրիչներն այլեւս միայն հոգեւորականներ չէին, իսկ մատեանի պատուիրատու-ստացողների շարքում օրըստօրէ աւելանում էին հասարակութեան տարբեր շերտերի ներկայացուցիչներ՝ արհեստաւորներ, վաճառականներ, գիւղացիներ, զինուորական գործիչներ եւ այլն: Երեւան է գալիս անգամ մատեանների առքուվաճառքին մասնակցող, այն գլուխ բերող միջնորդը⁷:

Նշեալ հանգամանքը խիստ կարեւոր է եւ անպայմանօրէն պէտք է հաշուի առնել յիշատակարանների լեզուական ուսումնասիրութեան համատեքստում. մի կողմից գրաբարի դեռեւս ամուր գրական աւանդոյթները, միւս կողմից՝ նոր-նոր ձեւաւորուող լեզուական զանազան իրողութիւնները, բարբառային կամ խօսակցական ձեւերի աստիճանական ամրակայումը պատճառ են դառնում լեզուի տարբեր շերտերում (հնչիւնաբանութիւն, բառակազմութիւն, ձեւաբանութիւն, շարահիւսութիւն) նկատուող փոփոխութիւնների, որոնք անխուսափելիօրէն իրենց արձագանքն են գտնում ժամանակի գրաւոր յուշարձաններում, այդ թւում՝ ձեռագիր յիշատակարաններում: Նոյնը վերաբերում է նաեւ բառապաշարին, մասնաւորապէս՝ գրաբարից աւանդուած բառերի զանազան փոփոխութիւններին, այս շրջանին բնորոշ փոխառութիւններին, բարբառային եւ ժողովրդախօսակցական բառերի ու բառատարբերակների կիրառութիւններին: Այս ամէնին անկասկած նպաստում են նաեւ յիշատակագիրների կրթվածութեան տարբեր մակարդակները: Նշեալ իրողութիւնները, ի հարկէ, չեն վրիպել լեզուաբանների ուշագրութիւնից. քննուող շրջանի յիշատակարանների լեզուի ձեւաբանական համակարգում գրանցուած զանազան երեւոյթների առանձին քննութիւն է իրականացրել Լիանա Յովսէփեանը: Լեզուաբանի համոզմամբ՝ ԺԳ. դարի

Լեւոն Խաչիկեանի ծննդեան հարիւրամեակին նուիրուած հայագիտական միջազգային գիտաժողովի (28-30 Յունիսի, 2018 թ.), Երեւան, «Մատենադարան», 2019, էջ 90-115:

⁵ Հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններ, ԺԳ. դար, կազմեց Մաթեոսեան Ա. Ս., ՀՍՍՀ ԳԱ, հրատ., Երեւան, 1984:

⁶ Հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններ, Ե - ԺԲ. դարեր, աշխատասիրութեամբ Մաթեոսեան Ա. Ս., ՀՍՍՀ ԳԱ, հրատ., Երեւան, 1988:

⁷ Մաթեոսեան Կ., Գրչի եւ ստացողի միջնորդը (վաճառքի համար նախատեսուած գիրքը միջնադարեան Հայաստանում), «ՊԲՀ», 1994 (4), էջ 121-131:

յիշատակարանների լեզուն անմիօրինակ է. այն թէեւ առաւելապէս գրաբար է, սակայն միջին-հայերէնեան նոր ձեւերը մեծ քանակով նկատելի են հոլովման, յոգնակիակազմութեան եւ խոնարհման համակարգերում⁸:

ԺԳ. դարի յիշատակարանների ընձեռած բառային հնարաւորութիւնները եւս չեն անտեսուել: Այդ առումով զգալի գործ են արել «Միջին հայերէնի բառարան»-ը (այսուհետ՝ ՄՀԲ) կազմողներ Ռուբէն Ղազարեանն ու Հենրիկ Աւետիսեանը⁹: Նշեալ բառարանում տեղ են գտել ԺԳ. դարի յիշատակարաններում վկայուած տասնեակ նորայայտ բառեր ու բառատարբերակներ: Ուշագրաւ է, սակայն, որ բառարանում նշուած բառայօդուածի եւ վկայաբերուած աղբիւրի դիմաց բացակայում են յիշատակարանային հատորի համապատասխան էջերը (հմտ. գրչաւոր, կոստղել, մեծատենչ եւ այլն), իսկ սկզբնաղբիւրների բաժնում նշեալ շրջանի յիշատակարանների ժողովածուի դիմաց գրուած է «անտիպ»¹⁰: Այս երեւոյթը հաւանաբար գալիս է դեռեւս բառարանի առաջին հրատարակութիւնից (Երեւան, 1987: Նկատենք, որ յիշատակարանների տուեալ ժողովածուն տպագրուել է 1984 թ.), եւ բարեփոխուած երկրորդ հրատարակութեան մէջ այդ բացը չի լրացուել:

2014 թ. առանձին յօդուածով ԺԳ. դարի յիշատակարաններում վկայուած նորագիւտ բառերին է անդրադարձել նաեւ ՀՀ ԳԱԱ Լեզուի ինստիտուտի գիտաշխատող Վալենտին Խաչատրեանը՝ ներակայացնելով մեծ թուով բառեր կամ բառատարբերակներ, որոնք տեղ չեն գտել հայերէնի բառարաններում¹¹: Հետազօտողն իր յօդուածի աւարտին արդարացիօրէն նշում է, որ գրանցուած նորայայտ բառերը կարող են իրենց նպաստը բերել պատմական բառագիտութեանն ու բառարանագրութեանը: Նոյն այդ համոզմամբ՝ մեր որոնումներն ի յայտ բերեցին դարձեալ մի շարք բառեր, դարձուածքներ կամ բառատարբերակներ, որոնք անյայտ են մնացել նախորդ շրջանի հայ բառարանագրութեանը, այս թեմայով հրատարակուած յօդուածներին: Պակաս կարելոր չեն նաեւ բառարաններում եզակի վկայութիւններով գրանցուած բառերի նոր վկայութիւնների արձանագրումը, որը բառի կիրառականութեան ցուցիչներից է, իսկ առանձին դէպքերում բացառում է դրանց դիպուածային լինելը:

Բ. Բառարաններում արձանագրուած բառերի նոր վկայութիւններ

Թերեւս աւելորդ է մանրամասն շարադրել տարբեր դարաշրջաններում բառերի գործածութեան արձանագրումների կարեւորութեան մասին: Հարկ է նկատել միայն, որ նման գրանցումները բառերի կենսունակութեան, նրանց գործածութեան տիրոյթների, իմաստային զարգացումների եւ փոփոխութիւնների լաւագոյն վկաներն են: Այս տեսանկիւնից՝ ճիշդ ենք գտնում արձանագրել գրաւոր տարբեր յուշարձաններով, այդ թւում՝ յիշատակարաններով աւանդուած բոլոր այն բառերը, որոնք թէեւ առկա են հայերէնի տարբեր բառարաններում, սակայն դրանց նոր վկայութիւն(ներ)ը լրացուցիչ տեղեկութիւն է պարունակում տուեալ բառի վերաբերեալ: Որպէս այդպիսին՝ առաջին հերթին մենք դիտարկում ենք բառերի գործածութեան ժամանակային եւ իմաստային առանձնայատկութիւնները, ինչպէս նաեւ տարբեր բառակապակցութիւններում կամ

⁸ Յովսէփեան Լ., ԺԳ. դարի հայերէն ձեռագրերի յիշատակարանների լեզուն, Երեւան, «Վան Արեան» հրատ., 1997, էջ 7:

⁹ Ղազարեան Ռ. Ս., Աւետիսեան Հ. Մ., Միջին հայերէնի բառարան, երկրորդ բարեփոխուած հրատարակութիւն, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 2009:

¹⁰ Նշուած աշխ., էջ 6:

¹¹ Խաչատրեան Վ., Նորայայտ բառեր 13-րդ դարի ձեռագրերի յիշատակարաններում, «Ջահուկեանական ընթերցումներ» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումներ (Երեւան, 2014 թ., Յունիսի 11-12), «Աստղիկ» հրատ., Երեւան, 2014, էջ 69-76:

դարձնում քննարկում բառերի նորովի կամ եզակի կիրառությունները:

Արդ, օրինակներով դիտարկենք ասուածը. էտուարտ Աղայեանի կազմած «Արդի հայերէնի բացատրական բառարան»-ում առանց աղբիւրի վկայակոչման գրանցուած է բազմատեան «1. շատ տենչեր ունեցող, 2. շատերին տենչալի, 3. շատ տենչեր արտայայտող» ածականը¹²: Հետաքրքիր է, որ բառն արձանագրուած չէ ժամանակակից հայերէնի որեւէ այլ բառարանում, այդ թւում՝ արեւմտահայերէնի: Միւս կողմից՝ մի շարք բառարաններում գրանցուած են բազմատեանիկ, բազմատեանչալի բառերը¹³, բայց ոչ բազմատեանչը: Արեւելահայերէնի ազգային կորպուսի՝ «Արեւակ»-ի շտեմարանում գտանք բազմատեանչ բառի ընդամենը մէկ վկայութիւն՝ ժամանակակից բանաստեղծուհի Անահիտ Թարեանի «Հաւատոյ հանգանակ» բանաստեղծութեան հետեւեալ տողում. «Չապրածս կեանքն այն լուռ ինձ է տրուում, / Իմ առջեւ բացած հոգին բազմատեանչ...»¹⁴: Եզակի այս վկայութիւնը, այսպիսով, արդարացնում է բառի գրանցումը «Արդի հայերէնի բացատրական բառարան»-ում, թէեւ կրկին անյայտ է մնում աղբիւրը, որից Աղայեանը քաղել է սոյն բառը: Մեր որոնումը ցոյց է տալիս, որ այս բառը վկայուած է շատ անելի վաղ՝ 1215 թ. Երուսաղէմում Յակոբ գրչի ընդօրինակած Ճառընտիրի յիշատակարանում. «Գրեցաւ գիրս գերահրաշ եւ ամենապայծառ, լուսայիղձ եւ բազմատեանչ յոքունց փափագելի» (Յիշ. ԺԳ, 92, – ընդգծումը՝ Խ. Յ.):

Այսպիսով, բազմատեանչ բառի յիշատակարանային վկայութիւնը ժամանակագրորէն հնագոյնն է, եւ այն տեղ է գտել բառերի մեր շտեմարանում եւ սոյն յօդուածի բառացանկում:

Գրեթէ նոյն պատկերն է նաեւ երկնաբացիկ «երկինքը բացող» ածականի պարագայում: Առանց աղբիւրների նշման՝ այն արձանագրուած է Գր. Ճէլալեանի կազմած «Առձեռն» (այսուհետ՝ ԱԲ) եւ Ստ. Մալխասեանցի կազմած «Հայերէն բացատրական» (այսուհետ՝ ՀԲԲ) բառարաններում¹⁵: Բառը գտնում ենք մի քանի այլ բառարաններում եւս՝ դարձեալ առանց մատենագիտական տուեալների: 1366 թ. յիշատակարանային վկայակոչումով բառը տեղ է գտել նաեւ Լաւրենտի Յովհաննիսեանի կազմած «Գրաբարի բառարան»-ում (այսուհետ՝ ԼՀ.ԳԲ)¹⁶: Սա նշեալ բառի ցայժմ հնագոյն եւ աղբիւրով արձանագրուած միակ օրինակն էր: Բայց ահա ԺԳ. դարի մի յիշատակարանում՝ գրուած շուրջ մէկ դար անելի վաղ, կրկին վկայուած է քննուող բառը նմանատիպ կապակցութեան մէջ. «Յիշեսցիք ի սուրբ եւ երկնաբացիկ աղաւթս ձեր զստացող տառիս» (Յիշ. ԺԳ, 616): Ուստի՝ այս վկայութիւնը եւս պէտք է արձանագրուի:

Մեր հաւաքած նիւթերում այսպիսի բառերի հարիւրաւոր օրինակներ կան, որոնք վստահաբար պէտք է գրանցուեն՝ իրենց նպաստը բերելով բառերի պատմութեան ուսումնասիրութեանը: Աղիւսակով ներկայացնենք մի քանի օրինակ.

¹² Աղայեան Է. Բ., Արդի հայերէնի բացատրական բառարան, հ. 1, «Հայաստան» հրատ., Երեւան, 1976, էջ 158:

¹³ Տե՛ս օրինակ, Ճէլալեան Գր., Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Երկրորդ տպագրութիւն, Վենետիկ, Սուրբ Ղազար, 1865, վերահրատ. Անթիլիաս, 1988, էջ 161: Հայերէն բացատրական բառարան, հ. Ա, կազմեց Մալխասեանց Ստ., ՀՍՍՌ պետհրատ., Երեւան, 1944, էջ 311 եւ այլն:

¹⁴ http://eanc.net/EANC/search/context.php?doc_id=9161&start_sent_no=&end_sent_no=&found1=578.22&query=sid=5853&page=1&search_language=armenian1&interface_language=am&contexts_output_language=armenian1 (ստ 28.05.2020):

¹⁵ Տե՛ս ծնթ. 13:

¹⁶ Յովհաննիսեան Լ. Շ., Գրաբարի բառարան. նոր հայկազեան բառարանում չվկայուած բառեր, «Էդիթ Պրինտ», Երեւան, 2010, էջ 107:

Բառը	Բառարաններում	ԺԳ. դ. յիշատակարաններում (էջը)
արտասուարուխ	ԱԲ, 146. ՍԳ.ՆԲՀԼ ¹⁷ , 216. ՀԲԲ, 1, 284. ՀԱԼԼԲ ¹⁸ , 1, 542. ԺՀԼԲԲ ¹⁹ , 1, 246. ԱՀԲԲ, 1, 145	539
գեղահրաշ	ՀԲԲ, 1, 419. ԺՀԼԲԲ, 1, 379. ԱՀԲԲ, 1, 225. ՀԼՆԲ(1992) ²⁰ , 1, 375	549
զուարթաբարոյ	ՀԲԲ, 2, 31. ՍԳ.ՆԲՀԼ, 471. ՀԱԼԼԲ, 1, 312. ՀԼՆԲ ²¹ , 1, 156. ԱՀԲԲ, 1, 381. ԺՀԼԲԲ, 2, 52	572
զուարթանուն	ԱԲ, 297. ՍԳ.ՆԲՀԼ, 471. ՀԲԲ, 2, 32. ՀԱԼԼԲ, 2, 313	559
լուսաբան	ԱԲ, 358. ՍԳ.ՆԲՀԼ, 581. ՀԲԲ, 2, 212. ՀԱԼԼԲ, 2, 496. ԱՀԲԲ, 1, 543	751

Յիշատակարաններում քիչ չեն նաեւ այլ աղբիւրներից մեզ յայտնի եւ բառարաններում արձանագրուած բառերի տարբերակները, որոնք յիշատակագիրները գործածել են հնչիւնական աննշան փոփոխութիւններով կամ ածանցի յաւելումով: Օրինակ՝ իմաստաւոր «իմաստութիւն տուող» ածականը մէկ վկայութեամբ աւանդուած է 1289 թ. յիշատակարանով. «Արդ, ի թըւականիս Հայոց ԶԼԸ (1289) գրել ետու զեռափափաք եւ իմաստաւոր, հոգէնիւթ եւ աստուածարեալ բանքս» (Յիշ. ԺԳ, 641, – ընդգծումը՝ **Խ. Յ.**): Այս բառի «իմաստատուր» տարբերակը գրանցուած է հայերէնի մի շարք բառարաններում (ՆՀԲ, 1, 849. ԱԲ, 344. ՀԲԲ, 2, 153 եւ այլն): Նոյն ձեւով յիշատակարանային մէկ վկայութիւն ունեցող կենսահրաւէր ածականը (Յիշ. ԺԳ, 677) հայերէնի բառարաններին յայտնի է կենսահրաւէր տարբերակով (ՆՀԲ, 1, 1088. ԱԲ, 435. ՀԲԲ, 2 425): Երկրորդ «պայծառափայլ» բառին (ՆՀԲ, 1, 704. ԱԲ, 282. ՀԲԲ, 1, 604) -ուն վերջածանցի յաւելումով՝ Անդրէաս գրիչը կերտել է երկրորդ նոյնիմաստ, սակայն նոր բառը (Յիշ. ԺԳ, 875): Այսպիսի դրսեւորումները յատկանշում են յիշատակագիրների բառակազմական ունակութիւնները:

Առանձնանշենք եւս մէկ գործօն, որը նոյնպէս արժանի է ուշադրութեան: Գաղտնիք չէ, որ միջնադարեան մատենագիրների երկերը ազդել են գրիչների ընդհանուր զարգացումով, մտաւոր հայեացքների եւ լեզուի վրայ: Այդ երկերից շատերը ուղեկցել են գրիչներին իրենց ուսումնառութեան տարիներին, ընդօրինակուել նրանց ձեռքով, իսկ երբեմն էլ ներշնչման աղբիւր եղել: Դրա վառ ապացոյցներից մէկն էլ յիշատակարաններում գրիչների գործածած բառերն ու արտայայտութիւններն են,

¹⁷ Գաբամաճեան Ս., Նոր բառգիրք հայերէն լեզուի պատկարազարդ. տպ. «Ռ. Սարգսեան», Կ. Պոլիս, 1910:

¹⁸ Հայերէն աշխարհաբար լեզուի լիակատար բառարան, յօրինեց Ճիգմէճեան Պ. Վրդ., հ. 1, տպ. «Անի», Հալեպ-Սուրիա, 1954, հ. 2, 1957:

¹⁹ Ժամանակակից հայոց լեզուի բացատրական բառարան, հ. 1-4, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1969-1980:

²⁰ Հայոց լեզուի նոր բառարան, հ. 1-2, աշխատասիրեցին՝ Ճէրէճեան Գ. Արք., Տօնիկեան Փ. Կ., «Կ. Տօնիկեան եւ որդիք» հրատ., Պէյրութ, 1992:

²¹ Հայոց լեզուի նոր բառարան, աշխատասիրեցին՝ Տէր-Խաչատուրեան Ա., Գանգրունի Հ., Տօնիկեան Փ. Կ., «Կ. Տօնիկեան եւ որդիք» հրատ., Պէյրութ, 1968:

որոնք բառարաններին եզակի վկայություններով յայտնի են միայն այս կամ այն երկիրը: Մեր հաւաքած նիւթերի հիման վրայ կարող ենք ասել, որ տարբեր դարաշրջաններում գրչական բառապաշարի վրայ զգալի ազդեցություն է թողել յատկապէս Գրիգոր Նարեկացու նշանաւոր «Մատենան ողբերգութեան» պոեմը: Աղթամարցի Դանիէլ գրչի օրինակով այդ մասին արդէն խօսել ենք եւ ցոյց տուել, որ գրիչը ոչ միայն ծանօթ է Նարեկացու բառաշարին, այլեւ ներշնչուելով նրանից՝ ինքն էլ աչքի է ընկել նոր բառերի կերտմամբ²²: Այստեսակ բառերը նոյնպէս պէտք է արձանագրուեն եւ տեղ գտնեն բառարաններում՝ ընդգծելով դրանց ոչ դիպուածային եւ կենսունակ լինելը:

Գ. ՆՈՐԱԳԻՏ ԲԱՌԵՐ²³

Բառերի մեր հաւաքածոյից ստորեւ այբբենական կարգով եւ բառարանային որոշ սկզբունքներով ներկայացնում ենք ԺԳ. դարի յիշատակարաններում տեղ գտած մի շարք նորայայտ բառեր կամ բառերի նոր վկայություններ, որոնք հաւաստում են գրաւոր այս յուշարձանների ընձեռած բառագիտական լայն հնարաւորությունները: Անհրաժեշտութեան դէպքում բառերի տակ ♦ նշանով տրւում է լրացուցիչ մեկնաբանություն:

ԱԶԳԱԶԳԻ - ած., տեսակ-տեսակ, զանազան, «Ոչ էր արժամանակս ձեռնտու այսմ արհեստի ի բազում եւ ազգազգի վշտաց ի ներքին եւ յարտաքին թշնամեաց» (Յիշ. ԺԳ, 801):

♦ Հմմտ. ազգի ազգի (ՆՀԲ, Ա, 8):

ԱԶԳԱՊԱՐ - մ, միասնաբար, միասին, նմանապէս. «Ո՛վ սիրալիրք վերծանողք բոլոր ազգապարն ննջեցելովք, առ որո եւ դուք ընկալիք» (Յիշ. ԺԳ, 605):

ԱՄԵՆԱԲԱՐԵԳՈՐԾ - ած., բարի գործերով առատ, բազում բարիքներ անող. «Յիշեցէք եւ զամենաբարեգործ եւ զբրիստոսասէր դշխոյ արքայիս մեր մերոյ» (Յիշ. ԺԳ, 571):

ԱՄԵՆԱԿԵՆՅԱՂԱԿԱՆ - ած., յոյժ կենցաղային. «Ամենակենցաղական կենաց կցորդակիցք» (Յիշ. ԺԳ, 667):

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ ԶՈՒԳԵԼ - ամուսնանալ. «Զուգեալ յամուսնութիւն բարի թագաւորին Հեթմոյ՝ ծնաւ զյաղթող թագաւորս մեր Լեւոն» (Յիշ. ԺԳ, 570):

ԱՆԶՈՒԳԱԿԵԼԻ - ած., անհամեմատելի. «Փառք անբաւանդակելի եւ անսահման տէրութեան, որ է... լիութիւն անթերանելի, անզուգակշիռ մեծի, անքանակ կերպի» (Յիշ. ԺԳ, 596):

ԱՆԿԱՆԵԼ

ԱՆԿԱՆԵԼ Ի ԲԱՆՍ ՎԱՃԱՌԵԼՈՅ - բանակցել, համոզել. «Իսկ բրինձն իբրեւ ետես, թէ ոչինչ շահի այնու, անկաւ ի բանս վաճառելոյ, զոր հաւանեալ պարոն Լեւոն եւ իշխանքն, ետուն գանձ» (Յիշ. ԺԳ, 586):

ԱՆՁՆ

ԶԱՆՁՆ Ի ՄԱՏ ԴՆԵԼ - կյանքը վտանգել. «Բազում անգամ զանձն ի մահ եղ,

²² Յարութիւնեան Խ., Հայերէն ձեռագրերի յիշատակարաններ, էջ 315-316:

²³ *-ով նշուած բառերը գրանցուած են Վ. Խաչատրեանի յօդուածում, սակայն մեր ցանկում տրուածները այլ վկայութիւններ են:

աւրինակ եղեալ Փրկչին Յիսուսի» (Յիշ. ԺԳ, 573):

ԱՆՊԱՏՃԱՆՈՒՄ - մ., անպատճառաբար, անպատճառ կերպով. «Զի որպէս ըստ բնութեանն էակութեան պատճառ **անպատճառապէս** եւ սկիզբն անժամանակապէս» (Յիշ. ԺԳ, 567):

ԱՆՊԻՏԱԿԱՐԱՐ - մ., անարժանօրէն, ընդունայն. «Գրեցաւ սա ձեռամբ Յովանիսի **անպիտակարար** կոչեցեալ քահանայ» (Յիշ. ԺԳ, 525):

ԱՊԱԿԱՆԱԳԻՐ - ած., ապականութիւն դնող, սփռող. «Առաքելով զնոսայ երկուս երկուս... զոր ոմն **ապականադիր** բանսարկուին, ապա եղեալ դրուակ եւ մատանի» (Յիշ. ԺԳ, 890):

ԱՌՄԱՋՆԱԿԻՐ - ած., առանձին կրող, առանձնական. «Զծնունդն հայրական **առանձնակիր** ընթադրեալ հնչեցուցեր ի լսելիս համասեռից» (Յիշ. ԺԳ, 890):

ԱՐԴԻԻՆԱԽԱՄՈՂ - ած., արդիւնաւոր կերպով խնամող, արդիւնատու. «Ոչ ի նիւթս հայելով, այլ ի **յարդիւնախնամողն** արարածոց» (Յիշ. ԺԳ, 668):

ԱՐԺԱՆԱԽՈՒՄՔ* - ած., արժանաւորների համախումբ. «Յերես անկեալ հայցեմ **յարժանախումբ** սրբոց դասուէ, զիս եւ զծնողսն իմ եւ զերախտաւորսն յիշման արժանի արարէք» (Յիշ. ԺԳ, 798):

ԲԱԶՄԱԹԵՐԹ - ած., բազում թերթերիկներ (իմա՝ ծաղկաթերթ) ունեցող. «Մաթէոս զմարդեղութեանն ցուցանելով զկերպ, որպէս վարդս **բազմաթերթ** կարմրագունակ» (Յիշ. ԺԳ, 890):

ԲԱԶՄԱՃԱՆԱԿ - ած., համերով հարուստ, բազմահամ. «Եւ ի նոցին հոգւոյ շընշմանէ **զբազմաճաշակս** այս խորիսխ, որ քաղցր է քան զմեղր բերանոյ» (Յիշ. ԺԳ, 568):

ԲԱԶՄԱՏԵՆՁ - ած., խիստ տենչալի, փափագելի. «Գրեցաւ զիրս գերահրաշ եւ ամենապայծառ, լուսայիղձ եւ **բազմատենչ**, յոքունց փափագելի» (Յիշ. ԺԳ, 92):

♦ Տե՛ս նաեւ ԱՀԲԲ, 1, 158:

ԲԱԶՄԵՂԿԵԼԻ - ած., խիստ եղկելի, թշուառ. «Եւ ամենամեղ եւ **բազմեղկելի** Միսիթարայ ազատումն արասցէ Քրիստոս» (Յիշ. ԺԳ, 908):

ԲԱՐԵԼՈՅՍ - ած., բարի լոյս ունեցող. «Որք աւրինակէք եւ գրէք, մանաւանդ թէ սոյն **բարելոյս** արքայս աղաչէ թախանձանաւք» (Յիշ. ԺԳ, 571):

ԲԱՐՁՐԱԲԼՈՒՐ - ած., բարձր բլուր, գագաթ ունեցող, բարձագագաթ. «Տապանն Նոյեան՝ մայրն երկրորդի սեռի մարդկութեանս, հանգուցեալ ի **բարձրաբլուր** գագաթն Մասեաց» (Յիշ. ԺԳ, 557):

ԲԻՐԱՃԱՆԱԿՔ* - ած., բիր ճաճանչներ ունեցող, շողշողուն. տե՛ս ՀԱՄԱԿԵՐՏՈՂ-ի օրինակը:

ԳԵՐԱՏԱՆԴԵՍ - ած., յոյժ երեւելի, գերառաքինի. «Զարիականն **գերահանդէս** եւ զներածմունք բնաւին լընթացս ի վերնակառոյց իմաստութեանն...» (Յիշ. ԺԳ, 605):

ԳԼԽԱՏԱՄԱՐ - գ., գրքի, մատեանի առանձին բաժնի կամ գլխի համարը, կարգը. «Զի թէ յանցն իւր տեղւոյ ոչ է եղեալ **գլխահամար** իւրաքանչիւր գրոց» (Յիշ. ԺԳ, 774): «Զ**գլխահամարսն** ոչ գիտեմ ով է խնդրել» (Յիշ. ԺԳ, 804): «Աշխատեցաւ ի բովանդակ Աստուածաշունչ զիրս եւ պայծառացոյց նախադրութեամբ եւ **գլխահամարով**, զի դիւրաւ գտանիցեն բանի խնդրաւորն, զինչ կամիցին» (Յիշ. ԺԳ, 808):

ԴԻՄԱՇԱՐԺ - ած., ընդդէմ շարժուող, անբարենպաստ. «Ըստ **դիմաշարժ** փոփոխ-

մանց ժամանակի այժմ առաջնորդ աստուածապահ ուխտիս Սկեւոյի» (Յիշ. ԺԳ, 850):

ԵՆԹԱԴԻՐ - ած., մ., կարգով(°). «Զենթադիր արտակերտեալս ի վիս սաւլեն ի Գրիգորէ Նիւսեա արտաշարեալ զտիպն տերունեան» (Յիշ. ԺԳ, 605):

ԵՌԱՐՈՒՆ - ած., երիցս նոյն բնութիւնն ունեցող. «Փառք եղական, եռարուն, միական, անսկիզբն եւ անքնին տէրութեանն յաւիտեանս» (Յիշ. ԺԳ, 674):

ԵՌԱԼ

ԵՌԱԼ Ի ՍԷՐ - փափագել, տենչալ. «Արդ, Յակովբս այս յեռեալ ի սէր սրբութեան, ետ գրել զսա» (Յիշ. ԺԳ, 816):

ԵՐԿՆԱՐԱՅԻԿ - ած., երկինքը բացող. «Յիշեսջիք ի սուրբ եւ երկնաբացիկ աղաւթս ձեր զստացող տառիս» (Յիշ. ԺԳ, 616):

♦ Աւելի վաղ, քան ԼՀ.ԳԲ, 107:

ԵՐԿՆԱԳՈՒՆԱԿ - ած., երկնաման. «Զնոյն եւ երկնագունակ, ծովանմանն նարդոս զազգի մրցմունս նահատակութեան զառաքինեացն բերելով զհանդէս» (Յիշ. ԺԳ, 889): «Զինչ եւ երկնագունակ, ծովանմանն նարդոս զՂուկաս առեալ զկերպ» (Յիշ. ԺԳ, 890):

ԵՐՓՆԱՓԱՅԼՈՒՆ - ած., փայլփլուն, գոյներով պայծառացած. «Աշխատութեամբ ժողովեալ... ի զանազան երփնայփայլուն ծաղկոցած» (Յիշ. ԺԳ, 875):

ԵՐՓՆԵՌԱՆԴ - ած., եռանդուն, բազմեռանդ. «Երփնեռանդն եւ յորդառատ յորդորակաւք յաւրինեալ հանգոյն տեառն Յովհաննու Ոսկեբերանի» (Յիշ. ԺԳ, 626):

ԹԱԳԱՊԱՏՈՒԹԻՒՆ - գ., թագ պահելը. «Թագապահութեան Հայոց խաղաղարար եւ բարեհամբաւ արքայորդոյն՝ տեառն Հեթմոյ՝ որդւոյ Լեւոնի» (Յիշ. ԺԳ, 660):

ԻՄԱՍՏԱՏՈՒ - ած., իմաստութիւն տուող. «Գրել ետու զեռափափաք եւ իմաստաւոր, հոգէնիւթ եւ աստուածարեալ բանքս սրբոյն Դանիէլի մեծ վարդապետին» (Յիշ. ԺԳ, 641):

ԻՆՔՆԱՎԱՍՏԱԿ - ած., սեփական աշխատանքով վաստակած. «Զայս ձեռահիւս տառս տալ քեզ պատարագ յինքնավաստակ երկոց» (Յիշ. ԺԳ, 544):

ԻՐԱՏԻՊ - ած., իր նման, իւրատիպ. «Զհայրենի պարգեւսն վատնեաց եւ զպատկերն իրատիպ աղտեղեաց» (Յիշ. ԺԳ, 724):

ԼՈՒԾՈՂԱԿԱՆ - ած., խրթին մտքեր լուծող, մեկնողական. «Իբր յոյժ տեղեակ գոլոյ իւր լուծողական մեկնութեամբ յայտնեցելոցն եւ անյայտ եւ ծածուկ մնացելոցն» (Յիշ. ԺԳ, 707):

ԽԱՌՆԼԵՈՐԱՆ - գ., խառը հաշուարկներով (այստեղ՝ տոմարական) աղիւսակ. «Վասն այսր հարկի՝ եւ զխառնախորանս ամսոցդ առննթեր, զի զխառնուրդս տաւնից ամսովքն ծանեայց» (Յիշ. ԺԳ, 867):

ԽԱՌՆՃԱՆԱՉ - մ., այս ու այն կողմ, շփոթ կերպով. «Բազումք թողեալ զմենաստանս եւ զանապատ՝ խառնճանաչ շրջելով տարադէմ եղեալ աւտար աշխարհիկ փախստական լինէին» (Յիշ. ԺԳ, 798):

ԽԱԻԱՐԱԺԱՌԱՆԳ* - ած., խաւարի ժառանգող, խաւարամիտ, յետին. «Ես ունայնացեալ եւ յոյժ խաւարաժառանգս եւ պարապնդեալս մեղաւք Վահրամ սարկաւագս մարթացից ճառել զթշուառութիւն» (Յիշ. ԺԳ, 838):

ԽՈՆԱՐՀԱՏԵՍԱԿ - ած., հեղաբնոյթ, հեղատեսակ. «Գրեցաւ տառս աստուածապատում, եղեմաբուղիս... **խոնարհատեսակ** եւ շուշանափայլ» (Յիշ. ԺԳ, 861):

ԽՈՇՈՐԱՏԵՍԱԿ - ած., խոշոր, խոշորատառ. «Գրեցաւ աստուածահարց, սուրբ հարց մեր, սուրբ կրանաւորացն, **խոշորատեսակ** եւ անյարմար գծիւ, ձեռամբ ամենամեղ եւ անպիտան գրողի» (Յիշ. ԺԳ, 546):

ԾԱՂԿԱԹԱԳ - ած., թագի պէս ծաղկած, ծաղկազարդ. «Բերելով զտիպ ըստ գարնանահին **ծաղկաթագ**, գունատեսիլ երփներփն բերելով զհոտ անուշութեան» (Յիշ. ԺԳ, 889):

ԿԱԼ

ԿԱԼ Ի ՎԱՐԺՍ - ուսանել, սովորել. «Եւ զեղբարքս մեր, որ ի միասին **կամք ի վարժս** տառից» (Յիշ. ԺԳ, 537):

ԿԱՐԾՐԱՊԻՆԴ - ած., ամուր, պինդ, աներեր. «Մաքուր եւ **կարծրապինդ** քաջացեալ հոգեւոր եղբարք» (Յիշ. ԺԳ, 651):

ԿԵՆԱՀՐԱԵՐ - ած., կեանքի կոշող, հրաւիրող, կենսահրաւէր. «Որք մշտասահ կայլակաւք **կենահրաւէր** պայմանաւ զկիպիկոն ձեւ եւ դեմետրէի ոռոգեալ դաշնաւորեցին» (Յիշ. ԺԳ, 677):

ԿԵՐՊԱՐԱԳՐԵԼ - ն. բ., պատկերագրել, կերպար, պատկեր գծել, նկարել. «Տիրական պատկերին եւ մեզ **կերպարագրող** զոր Հոգւոյն Սրբոյ ամէնիմաստ կոչի» (Յիշ. ԺԳ, 549):

ՀԱՄԱԿԵՐՏՈՂ* - ած., միասին կերտող, արարչակից. «Փառք եռանձնեա, անեղաբուն, **համակերտող**, անշարժ... բիւրաճաճանչ լուսոյ, անբաւ մարդասիրի... Սուրբ երրորդութեանն եւ միասնական աստուածութեանն» (Յիշ. ԺԳ, 614, տե՛ս նաեւ ԺԳ, 863):

ՀՆՏԱԿԵՐ - ած., հունտ ուտող, ընդեղէնակեր. «**Հնտակեր** եւ խոտաբուտ կենաւք հր(ե)շտակացան եւ անդէն հագեցան ի քարաժայռ ձորակին» (Յիշ. ԺԳ, 678):

ՀՈԳԻԱՏԱՐ - ած., Սուրբ Հոգին իր մէջ պարունակող, հոգիունակ. «Արդ, որք վայելէք ի լրոյ **հոգիատար** Մեկնութեանս եւ կամ գաղափարէք, յիշեսցիք ի Քրիստոս Յիսուս զթարգմանող սորա» (Յիշ. ԺԳ, 641):

ՀՐԱԶԻՆԵԱՅ - ած., հրով զինեալ, հրեղէն. «Ան անդր ի վեր ելանել եւ հրազինեա լուսափայլիցն վսեմաց պարառոցիլ» (Յիշ. ԺԳ, 639):

ՃԱՌ-ՀԱՄԱՐ - գ., ճառի հերթական կարգահամար. «**Ձճառհամարք** Կանոնացս ի վերջն տե՛ս» (Յիշ. ԺԳ, 665):

ՄԱՆԿԱԿՈՉՈՒԹԻՒՆ - գ., մանուկների հրաւէր, կանչ. «Ըստ **Ձեբեդեայ** որդոյ, զիրելին ունի յատկութիւն **մանկակոչութեամբ**» (Յիշ. ԺԳ, 568):

ՄԱՆՐԱՄԱՏՈՅՑ - ած., սակաւ, քիչ-քիչ մատուցուող. «Ունակացեալ դպրութեամբ **մանրամատոյց** մասամբ ջամբեցուցանէ երջանկաշով մանկանց» (Յիշ. ԺԳ, 837):

ՄԻԳԱՍՈՒԶԻՉ - ած., մշուշով պատուած, դժուարիմաց, խրթին. «Աստանաւր հանդիպեալք այսմ խրթնայայտիչ (՞) եւ **միգասուզիչ** լուսարանիս, յիշեսցիք» (Յիշ. ԺԳ, 554):

ՄՇՏԱՐՈՅԺ - ած., միշտ բժշկող, մշտանորոգ. «Ի գերունակ եւ **մշտաբոյժ** ծաւալմանէն, որոյ անշափելի լուսոյն ճառագայթիւք» (Յիշ. ԺԳ, 596):

ՄՈՎՍԻՍԱԿՆԻ - ած., Մովսէս մարգարէի անունով, մովսիսադիր, «Զհին արինադրութեանցն լցեալ մովսիսաւանդ պատուիրանին» (Յիշ. ԺԳ, 798):

ՄՏԱՆԵԼ

ՄՏԱՆԵԼ ԸՆԴ ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԵԱՄԲ - հնազանդուել, «Եկին եւ կալան զկողմանսդ նախասացեալ եւ մտին ընդ հնազանդութեամբ կայսէրն Յունաց» (Յիշ. ԺԳ, 584):

ՅԱՌԱՋՆԱՅԱՆԿ - գ., մատեանի սկզբնամասում տեղադրուած ցանկ, «Զսակաւ աշխատողս զՍուքիաս, որ համագրեցի ճապաղ ցանկով եւ յառաջնացանկով, զի յոյժ ծերացեալ էի» (Յիշ. ԺԳ, 936):

ՅԵՏԸՆԿԵՅԻԿ - ած., մի կողմ թողած, անտեսուած, չարժեւորուած, «Վասն սակաւբանութեան իբր յետընկեցիկ իմն գոլով, վասն որոյ յարմարեալ միացուցի ի սա» (Յիշ. ԺԳ, 933):

ՅԻՇՈՒՄՆ

Ի ՅԻՇՈՒՄՆ ԱԾԵԼ - մտաբերել, յիշել, «Ի յիշումն ածաք զխնդիրս պատկառելի եղբարցն» (Յիշ. ԺԳ, 707):

ՅՈԳՆԱԽՈՐՏԻԿ - ած., տարատեսակ խորտիկներով առատ, «Աստանաւր յանգ եղեալ աւարտեցաւ սուրբ աւետաբեր քառակմամբ եւ քառանիւթ եւ քառագիր Աւետարանս... սեղան ամենալի, յոքնախորտիկ եւ աղբիւր անսպառ» (Յիշ. ԺԳ, 614):

ՆԱԽԱԽԱՍԵԼ - չ. բ., նախապէս, սկզբնապէս խօսել, ասել, «Իբրեւ զհարսն նախախասեալ՝ յարգարելով վերստին» (Յիշ. ԺԳ, 625):

ՆԵՐԱԾՈՒՄՆ - գ., կրթում, ուսուցանում, տե՛ս ԳԵՐԱՀԱՆԴԵՍ-ի օրինակը:

ՆՈՒԱՍՏԿՐՏՍԵՐ - ած., յետին, անարժան, «Նուաստկրտսեր հողս ձեր Յոհանէս եպիսկոպոս եւ ընդուն արքաեղբայր... գրեցի զսուրբ Աւետարանս» (Յիշ. ԺԳ, 593-594):

ՈԳԷՀԵԾ - ած., հոգին հեծեծող, հառաչալի, «Արդ, յերկիր անկեալ աղաչեմ զամենեւեան ոգեհեծ պաղատանաւք, որք կարդայք եւ աւգտիք ի սմանէ կամ գաղափար առնուք, յիշեսցիք» (Յիշ. ԺԳ, 547):

ՈՒՇՄԱՐԱՐ - մ., ուշիմ կերպով, ուշիմօրէն, «Ի սքանչելի պատուիրանս նորա ուշմարար նայեցեալ» (Յիշ. ԺԳ, 639):

ԶԱՐԱԼԾԵԼ - ն. բ., չարիքով լծել, «Զի որք հոգովն են ըստ Պաւղոսի՝ չարալծեալ ունին զամենայն» (Յիշ. ԺԳ, 604):

ՊԱՏՃԱՌԱԽՈՐԱՊԷՍ - մ., պատճառաբար, «Երբեակն անձնաւորութիւն պատճառ է պատճառաւորապէս յոչէից յանգոյից բոլոր էիցս ամենից» (Յիշ. ԺԳ, 567):

ՍԱԼԱՍԻՐՏ - ած., կարծրասիրտ, անյողգողդ, «Զսալասիրտ եւ զապառուժս զբարսեղ եւ զՍտեփանոս յիշեսցիք աղաւթիւք» (Յիշ. ԺԳ, 651):

ՍՐՏԱՎԱՅԵԼ - մ., սրտահաճոյ եւ սրտայօժար կերպով, «Այլոց քաղցելոց մատակարարել զբանն այսց տրիցտուր առ ի Տեառնէ առձեռնեսցի կամալիր եւ սրտավայել» (Յիշ. ԺԳ, 756):

ՏԱՐԱՐԵՂՈՒՆ - ած., տարբեր վայրերում գործած, թափառական, «Ըստ հոգւոյ հայրն մեր Գէորգ ընդունի, որ զտարաբեղում եւ զվտարանդի կեանս մեր հաւաքել հանգոյց» (Յիշ. ԺԳ, 756):

ՏԵՍՈՂԱԿ - գ., աչքով կամ մտքով տեսնելու զօրութիւն ունեցող. «Պարզ գոլով տեսողակին գերամբարձ զարութեամբն» (Յիշ. ԺԳ, 604):

ՏԽՐԱԼԼՈՒԿ - ած., տխրալի, տխրամած. «Ի դառն եւ ի տխրալուկ աւուրս, յորում նեղիմ յընդանեաց՝ իբր ի թշնամեաց» (Յիշ. ԺԳ, 643):

ՏՐԱՄԱՐԿԵԼ - ն.բ., համեմատել, քննել. «Զայս այսպէս տրամարկեալ հաստատէին, զի եկեղեցի բարձրասցի եւ ամրապահեստ մնասցէ» (Յիշ. ԺԳ, 626):

ՓԱՆԱՔԻՄԱՍՏ - ած., տկարամիտ, տգէտ. «Զփանաքիմաստ եւ զփցուն գրիչս Վարդան յիշել ի բարի մաղթեմ» (Յիշ. ԺԳ, 937):

♦ Գիտի՜ շէն, 4, 486:

ՔԱՌԱՏՈՍԱՆ - ած., չորս հոսք ունեցող (նկատի ունի 4 աւետարանիչների շարադրած Աւետարանը). «Յանկ ելեալ աւարտեցան... աւետալոյս, քառահոսան եւ քառամանեակ, ճառագայթարձակ... սուրբ Աւետարանս» (Յիշ. ԺԳ, 772):

ՔԱՌԱՆԿԻՒՆԱԿ - ած., քառակողմ. «Յաղագս քարոզութեան չորս անգեան աշխարհիս, երիս-երիս քառանգիւնակ զերրորդութիւնն եդեալ պահապան» (Յիշ. ԺԳ, 890):

ՔԵՐԹՈՂՕՐԷՆ - ած., քերթողաբար, ճարտասանօրէն. «Ո՛վ ընթերցողք, յիշման արարէք արժանի զաշխատող սորա, որ քերթողորէն արարի անխոտորնակ» (Յիշ. ԺԳ, 895):

ՔՐՔՄԱՋԱՐԴԵԼ - ն.բ., քրքումով զարդարել. «Քրքմազարդեալ անուշահոտութեամբ կենաւք ի կեանս» (Յիշ. ԺԳ, 861):

Ամփոփելով պէտք է նշենք, որ ինչպէս երեւում է նշեալ օրինակներից, յիշատակագիրները նոր բառերի կերտման ընթացքում օգտուել են հայերէնի բառակազմութեան ընձեռած լայն հնարաւորութիւններից: Ե՛ւ բառաբարդումը ե՛ւ ածանցումը մեծ հնարաւորութիւններ են տուել յիշատակարաններ գրողներին՝ հանդէս բերելու բառակազմական սեփական հմտութիւններն ու ինքնատիպ լեզուական զգացողութիւնները: Յատկանշելի է, որ նորակերտ բառերի շարքում ամենաշատը ածականներն են, որոնք կիրառուել են հիմնականում մատեաններին, սիրելի ուսուցիչներին կամ մատեանը ստացողներին ընծայուած մակդիրների շարքում, ինչպէս նաեւ սեփական անձը խոնարհեցնող կամ դժուար կենցաղին ու ժամանակին առնչուող յայտնի կաղապարներում:

Այս բոլոր բառերը, բառատարբերակներն ու զանազան բառակապակցութիւնները հայոց լեզուի բառային հարուստ շտեմարանի անբաժանելի մասն են, եւ կարիք կայ դրանք հաւաքելու, մեկտեղելու եւ արժեւորելու:

ԽԱՁԻԿ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու,
Մաշտոցի անուան Մատենադարանի աւագ
գիտաշխատող